

Лекція 1. Становлення конфліктології як науки

Конспект

Розробник Перегуда Є.В.

Затверджено кафедрою політичних наук і права,

Протокол №12 від 28.06.2024 р.

Вчений секретар Владислав ЄГОРОВ

1. Розвиток конфліктологічних до середини ХХ ст.
2. Інституціоналізація соціології тконфліктів у другій половині ХХ ст.
3. Особливості становлення конфліктології в світі й Україні

Розвиток конфліктологічних до середини ХХ ст.

Епоха Відродження. Френсіс Бекон (1561-1626 рр.) вперше піддав ґрунтовному аналізу сукупність причин соціальних конфліктів всередині країни, можливі способи їх подолання.

З критикою військових конфліктів у ХVІІІ – ХІХ ст. виступали французькі просвітителі (Д.Дідро, Ж.-Ж.Руссо, Вольтер), німецькі філософи (І.Кант, Г.Гегель). Так, Іммануїл Кант (1724-1804 рр.) у праці «До вічного миру» розглядав війну як агресивний прояв міжнародних конфліктів, вважаючи, що війна суперечить визначенню ролі людини. На думку Георга Гегеля головна причина конфліктів в соціальній поляризації – між накопиченим багатством, з одного боку, і прив'язаним до праці народом.

ХІХ ст. Юрист Людвіг Гумплович (1838-1909 рр.) у праці «Расова боротьба» Вчений розглядав суспільство як сукупність груп людей, що борються між собою за вплив, виживання та панування. Соціальне життя являє процес групової взаємодії, основною формою котрої є боротьба. Наслідком є неможливість усунення конфліктів із життя суспільства. Л.Гумплович сформулював свої «закони насилля»:

- конфлікти є сутністю історичного прогресу;
- конфлікти сприяють єдності суспільства, виникненню широких угруповань;
- диференціація суспільства на панівних і підлеглих – явище постійне і незмінне.

Карла Маркса Структура суспільства має основні елементи: виробничі сили; виробничі відносини; політична надбудова; форми суспільної свідомості. Антагоністичні конфлікти. Після знищення приватної власності на засоби виробництва виникнуть умови для ліквідації антагоністичних відносин як бази соціальних конфліктів.

Німецький соціолог Георг Зіммель. Конфлікт у суспільстві неминучий. Однією з його основних форм конфлікт між індивідом і суспільством. Конфлікт призводить до соціальної інтеграції та, забезпечуючи вихід ворожості, посилює соціальну солідарність,

визначає і зміцнює характер соціальних утворень. Чим гостріший конфлікт, тим сильніша внутрішня згуртованість конфліктуючих груп. Часті, але невеликі конфлікти ведуть до посилення внутрішньогрупової єдності, до створення норм, які регулюють взаємовідносини. Конфлікт не завжди та не обов'язково призводить до руйнувань; навпаки, він може виконувати важливі функції зі збереження соціальних відносин і соціальних систем.

Конфлікт розуміється Г.Зіммелем психологізовано, як вираження притаманної людям ворожості. Він приписує інстинктові боротьби апріорний характер, посиляючись на ту легкість, із якою між людьми виникає ворожість один до одного, що переростає в боротьбу в її найбільш руйнівних проявах. Вчений вважає, що конфлікт може змінювати свою гостроту та через це мати різні наслідки для соціального. Пальма першості в осмисленні позитивних функцій конфлікту в житті суспільства віддається Г.Зіммелю.

1920 – 1930-ті рр. Чиказька школа. Роберт Езра Парк (1864-1944 рр.), Ернест Уотсон Берджесс (1886-1996 рр.), Албін Вудбері Смолл (1854-1926 рр.). Основні типи взаємодії: конкуренція, конфлікт, пристосування й асиміляція.

Самостійна галузь західної політичної соціології, що стала основним джерелом розвитку сучасних концепцій конфлікту. В.Парето, Г.Моска, Ж.Сорель, Ф.Оппенгеймер, А.Бентлі.

Вільфредо Парето (1848- 1923 рр.) – італійський вчений, який створив свою теорію еліти, наголошував на подвійності психології людини. Будь-які суспільні теорії, ідеології є ширмою, що ховають дії, продиктовані почуттями, емоціями. Тобто, ірраціональні пласти психіки людини детермінують соціальну поведінку.

Політична боротьба та насильство займають центральне місце у теорії французького соціолога та юриста Ж.Сореля (1847-1922 рр.). «Роздуми про насильство» (1907 р.). Соціальні та політичні конфлікти виявляються ознакою ірраціонального характеру суспільства й історії, котрі заперечують ідею соціального процесу й утверджують стихійний рух мас.

Артур Бентлі (1870- 1957 рр.) розглядав політичне життя як процес політичної діяльності. Із зіткненням інтересів груп складається політичне життя. Таке життя являє собою багатоманітність фактів застосування сили, які породжують численні суперечки та конфлікти в соціумі.

Психологічні теорії конфлікту XX ст.

Зигмунд Фрейд охарактеризував психіку як поле бою між непримиренними силами інстинкту, розуму та свідомості. Зі всіх потенційних конфліктів первинним є внутрішній. Людина, через силу зовнішніх обмежень (моральних і соціальних норм) змушена відмовлятися

від задоволення власних бажань. Це призводить до психічного конфлікту, який може знаходити нормальне вирішення: існують способи досягнути задоволення морально прийнятними шляхами. Типовими прикладами сублимації є художня чи наукова творчість. До психічних розладів у людини призводять так звані патогенні конфлікти, які виникають тоді, коли до зовнішньої, вимушеної відмови від миттєвого задоволення бажань, що несумісні з вимогами суспільства, приєднуються внутрішні обмеження. Такими є конфлікти між потягами «Я» і сексуальними потягами (лібідо): «не сексуальні потяги як такі є причиною виникнення неврозів, а той патогенний конфлікт, який розігрується між Я (свідомістю) або Над-Я (совістю) та сексуальністю». Заборони з боку соціального середовища, наносячи душевну травму, пригнічують енергію несвідомих бажань, які прориваються обхідними шляхами у вигляді неврозних симптомів. Конфлікт, що породжується неусвідомленими, неприйнятними імпульсами лібідо й агресивними імпульсами, складає внутрішній бік життя індивідуума. На цю іманентно притаманну людині конфліктність нашаровується її досвід дитинства, відносин із батьками. Конфлікти, котрі не знайшли вирішення в дитинстві, потенційно багаті патологією поведінки в зрілому віці. Людина все життя вирішує та проживає ті конфлікти, які утворились у перші роки життя. Тому поведінка людини детермінована швидше її власними внутрішніми особливостями, а ніж зовнішньою ситуацією. Неусвідомлені психологічні конфлікти контролюють поведінку людини. Відповідно, метою терапевтичного впливу є виявлення джерел конфліктів, витіснених із свідомості, сприяння людині в усвідомленні нею причин її внутрішніх конфліктів і їх вирішенні на новому рівні свідомого відношення до власних потягів неусвідомленого характеру. Крім внутрішніх конфліктів, З.Фрейд вказував на необхідності пошуку причин міжособистісних конфліктів у сфері несвідомого.

Карл-Густав Юнг розробив положення про існування колективного несвідомого, запропонував типологію характерів особистості, яка здебільшого пояснювала поведінку особистості в конфлікті. Він виділив кілька рівнів несвідомого, від найменшого до найбільшого: індивідуальне, сімейне, групове, національне, расове та колективне, що включає в себе універсальні для всіх часів і культур архетипи. Існує певна спадкова структура психіки, яка розвивалася довготривалий час, яка змушує нас переживати та реалізовувати наш життєвий досвід. Ця визначеність проявляється в архетипах, які впливають на наші думки, почуття та вчинки. Частина людських комплексів виникає в результаті психотравматичних ситуацій, які за сутністю є моральним конфліктом. Позбавити людину від конфліктів повністю неможливо. Мова може йти лише про пом'якшення конфліктів при допомозі виховання, соціалізації та «окультурення».

Принципово відмінною від позиції З.Фрейда стосовно конфліктів є

концепція Е.Еріксона. Песимістично змальованому психоаналітичному уявленню про людину, яку роздирають протиріччя та конфлікти, Е.Еріксон протиставляє ідею, що кожна особиста й соціальна криза являє виклик, який приводить індивідуума до особистісного зростання та подолання життєвих перепон, а знання того, як людина справляється зі значущими життєвими проблемами, складає єдиний ключ до розуміння життя. Вчений виділяє в загальному життєвому циклі людини вісім психосоціальних стадій. Кожна з них супроводжується кризою, котру Е.Еріксон розглядає як поворотний момент, який виникає внаслідок досягнення певного рівня психологічної зрілості та висунутих до індивіда соціальних вимог.

Інституціоналізація соціології конфліктів у др. пол. XX ст.

Соціологія конфлікту сформувалася як самостійний напрям у соціології на кінець 1950-х років.

Ральф Дарендорф (1929-2009 рр.). «Сучасна соціологія конфлікту», «Елементи теорії соціального конфлікту» і «Сучасний соціальний конфлікт», соціальний конфлікт завжди був і буде притаманний суспільству через неминучу різницю інтересів. У постіндустріальному суспільстві основне протиріччя переміщується зі сфери відносин власності у галузь відносин панування-підпорядкування, й основний конфлікт опиняється пов'язаним із перерозподілом влади. Конфлікти: 1) між неузгодженими очікуваннями, які висуваються до носія соціальної ролі; 2) між соціальними ролями; 3) внутрішньогрупові; 4) між соціальними групами; 5) конфлікти на рівні суспільства загалом; 6) міждержавні конфлікти. Конфлікти в постіндустріальному суспільстві стають більш різноманітними. Разом із тим у цьому суспільстві утверджуються принципи плюралізму й демократії, на основі яких створюються механізми поглинання соціальних конфліктів, врегулювання їх у руслі узгоджувальних процедур. Краще говорити про «врегулювання», а не про «вирішення» конфліктів, конфлікти обмежуються, локалізуються, перевтілюються в інші, більш прийнятні форми. Конфлікт може бути джерелом інновацій і соціальних змін у суспільстві.

Льюїс Козер (1913-2003 рр.) «Функції соціального конфлікту» (1956 р.), «Подальші дослідження соціального конфлікту» (1967 р.). Визнання конфлікту в якості невід'ємної характеристики соціальних відносин не суперечить завданню із забезпечення стабільності та стійкості соціальної системи. Козер розрізняє два типи суспільства – закрите (ригідне, унітарне) та відкрите (плюралістичне). Закриті суспільства розколоті на два ворожі, антагоністичні класи, конфлікт між якими підриває суспільну згоду та загрожує руйнації соціального порядку революційно-насильницьким шляхом. У відкритих

суспільствах існує багато конфліктів між різними верствами та групами, але існують соціальні інститути, які оберігають суспільну згоду та спрямовують енергію конфліктів на користь суспільству.

Негативні функції конфлікту: погіршення соціального клімату, зниження продуктивності праці, звільнення частини працюючих з метою вирішення конфлікту; неадекватне сприйняття та непорозуміння конфліктуючими сторонами один одного; зменшення співпраці між конфліктуючими сторонами протягом конфлікту та після нього; дух конфронтації, який змушує їх намагатися більше до перемоги будь за що, ніж до вирішення реальних проблем; матеріальні й емоційні витрати на вирішення конфлікту.

Позитивні функції конфлікту можуть бути зведені до стимулювання змін, структурування й оформлення групових процесів і утворень, розрядці напруги, кращому впізнанню та зближенню партнерів, усуненню більш сильних конфліктів.

Особливості становлення конфліктології в світі й Україні

З 1970-их років посилюється та починає домінувати практичний напрям із врегулювання конфліктів на рівні організацій. У США набув розповсюдження рух під назвою «Альтернативне вирішення спорів» замість судів, створюються невеликі фірми з вирішення дрібних спорів і конфліктів.

Всесвітню відомість набув Гарвардський метод «принципових перемовин», розроблений Р.Фішером і У.Юрі. Особливий розвиток набула розробка перемовних методик вирішення конфліктів (Дж.Скотт, Шарон і Гордон Боуер, Х.Корнеліус і Ш.Фейр, Д.Дена, Г.Келман, Т.Крум та ін.). З 1970-их років почала інтенсивно розроюлятися методика перемовин за участі посередників – медіаторів (В.Лінкольн, Л.Томпсон, Р.Рубін, Ф.Форсайт та ін.).

У США з'явилися навчальні заклади, де випускають спеціалістів-медіаторів. Почали створюватись медіаторські фірми, що надавали посередницьку допомогу. У багатьох штатах при судах працюють професійні медіатори.

1986 рік – в Австралії був створений Міжнародний центр з вирішення конфліктів, який проводить практичну роботу з владнання конфліктів і навчанню цьому мистецтву. Конфліктологічні центри з аналогічними завданнями виникають і в багатьох інших країнах.

Сучасна конфліктологія – це прикладна наукова дисципліна й одночасно сфера практичної роботи з врегулювання конфліктів.

У теорії та практиці конфліктологічних досліджень склався певний комплекс понять і проблем, з якими пов'язане дослідження конфліктів. На сьогоднішній день основними питаннями конфліктології та сферою інтересів конфліктологів є: 1) сутність соціальних конфліктів; 2)

класифікація конфліктів; 3) еволюція конфліктів; 4) генезис конфліктів; 5) структура конфліктів; 6) функції конфліктів; 7) інформація в конфлікті; 8) динаміка конфлікту; 9) діагностика конфлікту; 10) попередження конфлікту; 11) завершення конфлікту. Сприйняття конфліктології як науки й практики в світі на кінець XX ст. повністю сформувалося.

Конфліктологія має кілька напрямів:

а) філософсько-соціальний, який охоплює загальні тенденції розвитку конфліктів на макрорівні;

б) організаційно-соціологічний – вивчає причини конфліктів, динаміку конфліктів організацій, груп, колективів;

в) індивідуально-психологічний – з'ясовує психофізіологічні особливості та характеристики окремих особистостей, їхню поведінку в конфлікті.

В Україні виокремлюють проблеми в розвитку конфліктології:

а) розробка та впровадження понятійного апарату з основ конфліктології, створення наукової бази для викладання конфліктології;

б) пошук і вироблення індикаторів раннього виявлення конфліктів та інтеграція гуманітарного, медико-біологічного й технічного підходів у вивченні сутності й наслідків конфліктів;

в) підготовка фахівців для науково-практичного дослідження проблем передбачення, запобігання та вирішення конфліктів, створення спеціальних груп практиків-конфліктологів;

г) опанування й запозичення світового досвіду з конфліктології за допомогою організації та проведення конференцій, симпозіумів, тренінгів і направлення фахівців до інших країн для ознайомлення з набутим досвідом у вирішенні конфліктів;

г) проведення організаційно-дослідницької роботи зі створення підручників і методик для практичних порад стосовно запобігання та вирішення конфліктів.